СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

KreativEU
Knowledge & Creativity European University

Международна научно-практическа конференция

90 години дарителство, знание, иновации и устойчиво развитие в СА „Д. А. Ценов" – Свищов

Том III

5-7 ноември 2026 г.

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

90 ГОДИНИ ДАРИТЕЛСТВО, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СА „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

Свищов, 5-7 ноември 2026 г.

Посветена на 90 години от създаването на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ III

Международната научно-практическа конференция е организирана при изпълнение на Административен договор № КП-06-МНФ/23 от 18.08.2026 г. (BNSF-1.010-0023-C01) на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по Процедура за подкрепа на международни научни форуми, провеждани в Република България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2026

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Марин Маринов
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – председател
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Любчо Варамезов
Доц. д-р Маргарита Шопова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Драгомир Илиев
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Сергей Найденов
Доц. д-р Катя Личева
Проф. д-р Пенка Шишманова
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Михаил Чиприянов
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Теодора Филипова
Ст. преп. Елка Узунова
Ст. преп. д-р Радослав Николов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Здравко Любенов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Атанас Атанасов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Красимира Славева
Гл. ас. д-р Асен Божиков
Ст. преп. д-р Венцислав Диков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Атанас Атанасов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Красимир Шишманов
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Танер Исмаилов
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Валентин Милинов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Зорница Петкова

Публикуваните материали са рецензирани по метода на двойно сляпо рецензиране. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете. Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на докладите, представени на научния форум, както и за съдържанието на рекламните и други материали за него.

ISBN 978-954-23-2690-8 (print)
ISBN 978-954-23-2691-5 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

90 YEARS OF CHARITY, KNOWLEDGE, INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS - SVISHTOV

Svishtov, 5th - 7th November 2026

Dedicated to the 90th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME III

The International Scientific and Practical Conference was organized in the implementation of Administrative Contract № КП-06-МНФ/23 of August 18, 2026 (BNSF-1.010-0023-C01), awarded by the Bulgarian National Science Fund at the Ministry of Education and Science under the Procedure for Support of International Scientific Forums Held in the Republic of Bulgaria

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2026

PROGRAM COMMITTEE
Assoc. Prof. Marin Marinov, PhD
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Prof. Bozhidar Bozhinov, PhD
Prof. Lyubcho Varamezov, PhD
Assoc. Prof. Margarita Shopova, PhD
Assoc. Prof. Vanya Grigorova, PhD
Assoc. Prof. Rumen Jerusalemov, PhD
Assoc. Prof. Plamen Yordanov, PhD
Assoc. Prof. Dragomir Iliev, PhD
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Sergey Naydenov, PhD
Assoc. Prof. Katya Licheva, PhD
Prof. Penka Shishmanova, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Plamen Petkov, PhD
Assoc. Prof. Pepa Stoykova, PhD
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD
Senior Lecturer Elka Uzunova
Senior Lecturer Radoslav Nikolov, PhD

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov. PhD, Chairman
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Prof. Atanas Atanasov, PhD
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Ch. Assist. Prof. Asen Bozhikov, PhD
Sen. Lect. Ventsislav Dikov

EDITORIAL BOARD
Prof. Atanas Atanasov, PhD – Chair
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Assoc. Prof. Taner Ismailov, PhD
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Assoc. Prof. Galya Ivanova-Kuzmanova, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Hristo Sirashki, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Valentin Milinov, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD
Assoc. Prof. Zornitsa Petkova, PhD

The published materials have been peer-reviewed using the double-blind review method. The authors are solely responsible for the content of the materials, the opinions expressed, the data used, the cited sources, and the linguistic formatting of the texts. The Bulgarian National Science Fund bears no responsibility for the content of the papers presented at the scientific forum, nor for the content of its promotional or other materials.

ISBN 978-954-23-2690-8 (print)
ISBN 978-954-23-2691-5 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ III
ОТРАСЛИ НА ИКОНОМИКАТА

THE FRANCHISE BUSINESS MODEL IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL BUSINESS: OPPORTUNITIES AND LEGAL PERSPECTIVES
Prof. Dr. Emilija Gjorgjioska, PhD, Prof. Dr. Tatjana Spaseska, PhD, Prof. Dr. Aneta Risteska-Jankuloska, PhD, Prof. Dr. Dragica Odzaklieska, PhD 9

ЧОВЕШКИЯТ КАПИТАЛ КАТО ФАКТОР ЗА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИЯ УСПЕХ – ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ СРЕД МЛАДИ БЪЛГАРСКИ ПРЕДПРИЕМАЧИ
Проф. д-р Любчо Варамезов, докторант Любомир Николов..... 19

ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СХЕМИ ЗА КАЧЕСТВО ПРИ СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ ПРОДУКТИ И ХРАНИ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Марина Николова..... 27

ПРИЛАГАНЕ НА КЛЪСТЕРЕН АНАЛИЗ ПРИ МОНИТОРИНГ НА ДЕБИТОРСКАТА ЗАДЛЪЖНЯЛОСТ
Проф. д-р Светослав Илийчовски..... 37

ФОЛКЛОРНИЯТ ТУРИЗЪМ КАТО РЕСУРС ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ: СТРАТЕГИЧЕСКИ ПОДХОД
Проф. д-р Теодора Димитрова, д-р Захарина Томова 47

ОЦЕНКА НА ЧУВСТВИТЕЛНОСТТА НА ВЪТРЕШНОТО ПОТРЕБЛЕНИЕ НА ОСНОВНИ ХРАНИТЕЛНИ ПРОДУКТИ В КОНТЕКСТА НА ХРАНИТЕЛНАТА СИГУРНОСТ НА БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Ангел Саров, Гл. ас. д-р Михаела Михайлова, гл. ас. д-р Даниела Цвяткова, гс. д-р Боряна Козарева, ас. Диляна Бояджиева 54

ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ НА БАЛКАНИТЕ – ХРОНОЛОГИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ
Доц. д-р Добрин Ганчев, доц. д-р Сергей Найденов 62

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА УПРАВЛЕНСКИЯ ПРОЦЕС В СЪВРЕМЕННИТЕ ЗЕМЕДЕЛСКИ СТОПАНСТВА
Доц. д-р Елена Йорданова, гл. ас. д-р Георги Ангелов, гл. ас. д-р Цветан Марков..... 73

ПОДКРЕПА НА ИНИЦИАТИВИ ЗА УСТОЙЧИВОСТ - ВОДЯТ ЛИ ПОЛОЖИТЕЛНИТЕ НАГЛАСИ ДО ГОТОВНОСТ ЗА ПОЕМАНЕ НА РАЗХОДИ?
Доц. д-р Емил Николов 78

ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БИЗНЕСА – ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ КОНТЕКСТ
Доц. д-р Искра Пантелеева, проф. д-р Беата Сковрон-Миелник, гл. ас. д-р Себастиан Наройчик..... 88

ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ И ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ КАТО ДВИГАТЕЛИ НА НОВИТЕ ТЕНДЕНЦИИ В ТУРИЗМА
Доц. д-р Любка Илиева, проф. д.ик.н. Марина Алексеевна Измайлова 97

ИНОВАЦИОННИ ПОДХОДИ В УПРАВЛЕНИЕТО НА ТУРОПЕРАТОРСКАТА ДЕЙНОСТ
Доц. д-р Любомира Тодорова 105

СЕМЕЙНИЯТ БИЗНЕС В БЪЛГАРИЯ КАТО МОДЕЛ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ТЪРГОВСКА ДЕЙНОСТ
Доц. д-р Петранка Мидова 112

ПРИНОС НА ИКОНОМИКАТА НА СПОДЕЛЯНЕТО ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Доц. д-р Петя Иванова..... 119

ИЗСЛЕДВАНЕ ПРИЛОЖЕНИЕТО НА АНАЛИЗА НА ГОЛЕМИ ДАННИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ РИТЕЙЛ СЕКТОРА: ПРИМЕРИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИ СТРАНИ
Доц. д-р Симеонка Петрова..... 127

THE ROLE OF DIGITAL ECOSYSTEMS IN ACCELERATING ENTREPRENEURIAL CAPACITY IN EMERGING ECONOMIES
Assoc. Prof., PhD Tatiana Bucos..... 137

ТУРИЗЪМ В УСЛОВИЯТА НА ГЛОБАЛНА ИКОНОМИЧЕСКА И ГЕОПОЛИТИЧЕСКА КРИЗА
Доц. д-р Тихомир Личев..... 145

СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА – ХАРАКТЕРИСТИКИ, ЦЕЛИ, ОБХВАТ
Гл. ас. д-р Ваня Ганева..... 151

ДИСПРОПОРЦИИ В ДИГИТАЛНОТО РАЗВИТИЕ НА ТЪРГОВСКИЯ БИЗНЕС В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Гл. ас. д-р Зоя Иванова, гл. ас. д-р Иван Маринов..... 158

СЪТРУДНИЧЕСТВОТО И ИНДУСТРИАЛНИТЕ ЕКОСИСТЕМИ КАТО ДВИГАТЕЛИ ЗА ИНОВАЦИИ И РАЗВИТИЕ НА МАЛКИ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ
Гл. ас. д-р Ивайло Костов 166

THE INTRODUCTION OF THE EURO AND THE FUTURE OF RETAIL TRADE IN BULGARIA: ATTITUDES AND PROSPECTS
Head Assist. Prof. PhD, Ivan Marinov 173

СЪВРЕМЕННИ АГРОБИЗНЕС РЕШЕНИЯ В КОНТЕКСТА НА КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА
Гл. ас. д-р Илияна Кръстева..... 181

ДИГИТАЛНО ПРЕПОЗИЦИОНИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ДЕСТИНАЦИИ: ИНОВАЦИИ, МАРКЕТИНГ И ИКОНОМИЧЕСКИ ЕФЕКТИ
Гл. ас. д-р Кристина Шопова, д-р Юлия Проценко 188

СИСТЕМА ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА НА ГРИФИД ХОТЕЛИ
Гл. ас. д-р Павлин Павлов 196

ТЪРГОВСКИ КОМУНИКАЦИИ И ИЗПОЛЗВАНЕТО ИМ ОТ СЪВРЕМЕННИ ЗЕМЕДЕЛСКИ ФИРМИ
Гл. ас. д-р Цветелина Кабакчиева 204

ДОВЕРИЕТО В СПОДЕЛЯНЕТО НА ЗНАНИЯ
Гл. ас. д-р Явор Станев 208

ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО В КОНТЕКСТА НА НАГЛАСИТЕ В БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО И БИЗНЕС
Ас. д-р Александър Личев 217

ТЕНДЕНЦИИ ПРИ РЕГИСТРАЦИЯТА НА ДРУЖЕСТВА С ПРОМЕНЛИВ КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ
Ас. д-р Елена Вълчева 225

ТЪРГОВСКИТЕ ФИРМИ В СВИЩОВ В ПЕРИОДА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ВОЙНИТЕ (1912-1918 Г.) – ОБЩ ПРЕГЛЕД
Преп. д-р Емилия Вачева 232

СПЕЦИФИКИ ПРИ „МОДУЛИРАНЕ“ НА ПРАВООТНОШЕНИЯТА В АДМИНИСТРАТИВНОНАКАЗАТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ“ /ОБЗОР НА ПОРОЧНАТА САНКЦИОННА ПРАКТИКА
Преп. Игнат Папазов 240

ОБОГАТЯВАНЕТО НА ДЛЪЖНОСТТА – СТРАТЕГИЯ ЗА МОТИВАЦИЯ И ПРЕДПОСТАВКА ЗА ФОРМИРАНЕ НА НЕФОРМАЛНИ ИНОВАЦИОННИ МРЕЖИ
Докторант Анелия Станева 246

РЕТРОСПЕКТИВЕН АНАЛИЗ В РАЗВИТИЕТО НА ПОДХОДА ЛИДЕР КЪМ ВОМР
Докторант Аделина Ангелова 253

ПОТЕНЦИАЛ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ГОЛФ ТУРИЗМА В БЪЛГАРИЯ
Докторант Ангел Ангелов 263

ТЕРИТОРИАЛНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗАЕТОСТТА И РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ В БАЛНЕО, СПА И УЕЛНЕС ТУРИЗМА В БЪЛГАРИЯ
Докторант Антоанета Христова, ас. д-р Бартош Марчинковски 270

ДИСБАЛАНСИ И ПАЗАРНИ ДЕФОРМАЦИИ НА ПОЗЕМЛЕНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ
Докторант Атанас Атанасов 278

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ ПОТЕНЦИАЛА НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ В СЪВРЕМЕННИТЕ ЗЕМЕДЕЛСКИ СТОПАНСТВА В КОНТЕКСТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ
Докторант Боримил Шопов 285

КЛИМАТОЛЕЧЕНИЕТО КАТО СПЕЦИАЛИЗИРАНА ФОРМА НА ЗДРАВНИЯ ТУРИЗЪМ: ТЕОРЕТИЧЕН АНАЛИЗ И КОНЦЕПТУАЛНО ПОЗИЦИОНИРАНЕ
Докторант Ваня Стоева-Андонова..... 290

ОТ ЛИНЕЙНИЯ КЪМ КРЪГОВИЯ МОДЕЛ: КОНЦЕПТУАЛНИ ОСНОВИ И СЕКТОРНИ ПРОЯВЛЕНИЯ В ТУРИЗМА
Докторант Виктория Георгиева Джамбазка..... 297

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ В ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ – ОСНОВНИ НАПРАВЛЕНИЯ И ЦЕЛЕВИ ОРИЕНТИРИ
Докторант Деница Гъркова 306

ЗАЩО ESG НЕ РАБОТИ (И КАК ДА ГО НАПРАВИМ ДА РАБОТИ): КРИТИЧЕН АНАЛИЗ НА ESG ПРАКТИКИТЕ В МСП
Докторант Десислава Белева-Димитрова 313

МЕСТНОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ КАТО ФАКТОР ЗА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ДЕСТИНАЦИИ
Докторант Ива Пламенова Панайотова..... 324

ТЕХНОЛОГИЧНИТЕ ИНОВАЦИИ КАТО ФАКТОР ЗА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ
Докторант Калин Борисов..... 332

ФИНАНСИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ ЧРЕЗ НПВУ И ЕВРОПЕЙСКИТЕ ФОНДОВЕ
Докторант Мария Иванова Павлова-Кондрова..... 340

ЗАПЛАХИ ЗА КОРПОРАТИВНАТА СИГУРНОСТ ПРЕД ТЪРГОВСКИЯ БИЗНЕС
Докторант Ралица Йовчева..... 349

ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ КАТО ФАКТОР ЗА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докторант Теодора Попова 357

РАЗВИТИЕ НА ИНДУСТРИЯТА В БЪЛГАРИЯ – РЕТРОСПЕКТИВЕН АНАЛИЗ
Докторант Тихомир Георгиев..... 367

РОЛЯТА НА КЕТЪРИНГ ОБСЛУЖВАНЕТО КАТО ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ АТРАКТИВНОСТТА НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ СЪБИТИЯ
Докторант Цветелина Петрова..... 375

СЪВРЕМЕННИ МЕТОДИЧЕСКИ ПОДХОДИ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕ НА УЧЕНИЧЕСКИ ТУРИСТИЧЕСКИ ПЪТУВАНИЯ
Докторант Цветелина Телбис 382

ИНТЕГРИРАНЕ НА КРЪГОВИ БИЗНЕС МОДЕЛИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА КАТО ОСНОВА ЗА ПРЕХОД КЪМ ИНДУСТРИЯ 5.0
Докторант Захари Пенев..... 390

ESG PERFORMANCE AND MARKET VALUATION IN CHINA'S INDUSTRIAL SECTOR: THE MODERATING ROLE OF IDIOSYNCRATIC RISK
PhD student Yan Fu 398

R&D CAPITAL INTENSITY AND FIRM VALUE IN CHINA'S INDUSTRIAL SECTOR: EVIDENCE FROM OWNERSHIP HETEROGENEITY
PhD student Xinyue Du 412

UNMANNEDSTORES–НОВАТА КОНЦЕПЦИЯ В СВЕТОВНАТА ТЪРГОВСКА ПРАКТИКА
Студент Аница Декова 425

ОТРАСЛОВА СТРУКТУРА НА ИКОНОМИКАТА И НЕЙНОТО ЗНАЧЕНИЕ ЗА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ
Студент Борислава Горецова 431

ВЛИЯНИЕТО НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА ВЪРХУ УПРАВЛЕНСКИТЕ РЕШЕНИЯ В МАЛКИЯ БИЗНЕС
Студент Даяна Пламенова Лучева 441

ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

ELENA DALLES AND PHILANTHROPY IN BELLE ÉPOQUE: HERITAGE, SOCIAL IMPACT AND CULTURAL LEGACY
Prof. Dr. Hab. Silviu Miloiu 455

РЕСУРСНИ И ОРГАНИЗАЦИОННИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ВНЕДРЯВАНЕ НА ИИ-БАЗИРАНИ СИСТЕМИ В БЪЛГАРСКИТЕ ЧИТАЛИЩА
Доц. д-р Александрина Александрова, гл. ас. д-р Атанаска Решеткова, гл. ас. д-р Евгени Овчинников 487

ОТВЪД РЕКА ДУНАВ: НЕВИДИМИЯТ ИКОНОМИЧЕСКИ, ИНТЕЛЕКТУАЛЕН И КУЛТУРЕН МОСТ МЕЖДУ СВИЩОВ И БУКУРЕЩ ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ
Доц. д-р Александър Ганчев 495

КУЛТУРНОТО И ПРИРОДНОТО НАСЛЕДСТВО КАТО ОБЕКТ НА УСТОЙЧИВАТА ОТЧЕТНОСТ
Доц. д-р Галина Чиприянова, студент Emanuel Proenca Gomes, студент Rodrigo Miguel Gomes Rodrigues, студент Lara Alexandra De Paiva Tome, студент Miguel Angelo Bretes Pereira Carolo студент Santiago Pimenta Fernandes, студент Faisal S. A. Abulhatal 502

ПАРАДОКСИТЕ НА ЕДИН ТУРИСТИЧЕСКИ ОБЕКТ: РЕСТОРАНТ И БАР-ВАРИЕТЕ „ЦИГАНСКИ ТАБОР“ МЕЖДУ ЕТНИЧЕСКАТА КУЛТУРА И КОМЕРСИАЛНАТА ЕКЗОТИЗАЦИЯ
Доц. д-р Йелис Еролова, гл. ас. д-р Бехрин Шопова 509

РАЗВИТИЕ НА СТОПАНСКАТА ЕТИКА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Катя Личева 517

REMARKABLE, VETERAN AND MONUMENTAL TREES AS HERITAGE: RECOGNITION AND THE GOVERNANCE OF CARE IN SELECTED EUROPEAN JURISDICTIONS
Assoc. Prof. Lucia Nováková, PhD, Prof. Dr. Hab. Silviu Miloiu 522

ИНСТИТУЦИОНАЛНИЯТ МОДЕЛ НА СТОПАНСКАТА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР А. ЦЕНОВ“ ЗА КАЧЕСТВО И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ – 90 ГОДИНИ ЛИДЕРСТВО В ИКОНОМИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА СТРАНАТА
Доц. д-р Росица Колева 540

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВНЕДРЯВАНЕТО НА ИНОВАЦИИ В КУЛТУРНИЯ ТУРИЗЪМ
Гл. ас. д-р Милен Атанасов, ас. д-р Йоана Константинова..... 550

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE EDUCATION SYSTEM
Senior Instructor PhD in Economic Sciences Fuad Jabbarov Zeydulla Oglu 558

POTENTIAL OF INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORKS PROTECTING INTRINSIC VALUES IN CULTURAL HERITAGE
Assistant Professor PhD Said Edaich 567

MANAGEMENT OF CULTURAL-RELIGIOUS HERITAGE: HISTORICAL, SPIRITUAL, AND INTERNATIONAL DIMENSIONS OF FÁTIMA AND CZĘSTOCHOWA
Katarzyna Łukaniszyn-Domaszewska, PhD, Katarzyna Mazur-Włodarczyk, PhD, Elżbieta Karaśq, PhD..... 576

INDUSTRY-ORIENTED CHINESE CRAFTS: AN EXPECTATIONS PERSPECTIVE
Katarzyna Mazur-Włodarczyk, PhD, Katarzyna Łukaniszyn-Domaszewska, PhD 588

WOMEN DONATIONS TO SWEDISH RELIGIOUS INSTITUTIONS
PhD student Ciocoiu Elena-Adriana 599

РОЛЯТА НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА ЗА ОПАЗВАНЕТО НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО
Студент Димитрийка Атанасова Чакова 606

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО КАТО РЕСУРС ЗА МЕСТНОТО ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ В МАЛКИТЕ ГРАДОВЕ
Студент Николина Кирякова 615

ПАРАДОКСИТЕ НА ЕДИН ТУРИСТИЧЕСКИ ОБЕКТ: РЕСТОРАНТ И БАР-ВАРИЕТЕ „ЦИГАНСКИ ТАБОР“ МЕЖДУ ЕТНИЧЕСКАТА КУЛТУРА И КОМЕРСИАЛНАТА ЕКЗОТИЗАЦИЯ

Доц. д-р Йелис Еролова[1]
Гл. ас. д-р Бехрин Шопова[2]

Резюме: *Докладът разглежда парадоксите, свързани с развитието на ресторант и бар–вариете „Цигански табор“ в к.к. „Златни пясъци“ като доходоносен икономически обект със свое специфично социокултурно пространство, в които се преплитат държавна политика, легитимирането на една малцинствена култура и нейната контролирана комерсиална екзотизация, ориентирана към потребителските очаквания на чуждестранния туристически поток.*

Ключови думи: „Цигански табор“, контролиран туризъм, място на памет

JEL: Z32

THE PARADOXES OF ONE TOURIST ATTRACTION: THE „TSIGANSKI TABOR“ RESTAURANT AND VARIETY BAR BETWEEN ETHNIC CULTURE AND COMMERCIAL EXOTICIZATION

Assoc. Prof. Yelis Erolova, PhD
Assist. Prof. Behrin Shopova, PhD

Abstract: This paper explores the paradoxes surrounding the development of the „Tsiganski“ tabor“ (Gypsy Camp) restaurant and variety bar within the Golden Sands resort complex. It analyzes the establishment as a profitable economic enterprise with a distinct sociocultural space where state policy, the legitimization of a minority culture, and its controlled commercial exoticization intersect, all shaped by the consumer expectations of foreign tourist flows.

Keywords: „Tsiganski tabor“, controlled tourism, memory site

JEL: Z32

[1] yelis.erolova@iefem.bas.bg, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при Българската академия на науките

[2] behrin.shopova@iefem.bas.bg,Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при Българската академия на науките

1. Въведение

През 1966 г. в к.к. „Златни пясъци“ край гр. Варна е създаден ресторант и бар–вариете „Цигански табор“, който се утвърждава като една от емблематичните локации по Българското Черноморие – част от луксозната туристическа витрина на социалистическа България. В условията на изолирания социалистически пазар и на целенасочената асимилационна политика спрямо ромите в страната в периода 1958 –1989 г., атракционното заведение е превърнато в изключение (Стоянова, 2017). Докладът разглежда парадоксите, свързани с развитието му като доходоносен икономически проект със свое специфично социокултурно пространство, в което се преплитат държавната политика, легитимирането на една малцинствена култура и нейната контролирана комерсиална екзотизация с цел задоволяване на вкуса на чуждестранния посетител.

2. Методология на изследването

Проучването стартира през април 2026 г. и все още е в началната си фаза. Основните изследователски въпроси, на които се търси отговор, са: С каква цел е допуснато съществуването на подобно заведение, чието „послание“ контрастира на официалната идеология и на провежданата национална политика? Разпознато ли е днес като символично и метафорично „място на паметта“ по концепцията на П. Нора (Нора, 2005) или може да бъде интерпретирано като „пространство на спомена“ и „контра-памет“ в рамките на теорията на Ал. Асман (Assman, 2011) за функционалната памет? До каква степен сцената на „Цигански табор“ е част от културната история на ромите музиканти, както и на българските артисти от балетните трупи на Варненската и Софийската опера?

Още при формулирането на тези въпроси стана ясно, че с цел по-дълбочинното и многостранното им анализиране е най-удачно да бъде приложен интердисциплинарен изследователски подход, комбиниращ различни методи на качествено изследване: проучване на архивни материали (различни по вид документи, вкл. пощенски картички и брошури); на научна, експертна и биографична литература; на медийни публикации и дискусии в социалната онлайн мрежа Фейсбук; на теренно етноложко проучване, включващо посещение и документиране на останките от изследвания обект и биографични интервюта в гр. Варна и в страната[3]. Конкретно ресторант и бар–вариете „Цигански табор“ до този момент не е било обект на проучване, поради което трудно могат да се правят съпоставки с настоящите междинни

[3] Теренното проучване бе проведено през месец април 2026 г. като предстоят още интервюта с артисти, участвали в тематично-развлекателната програма на заведението. Част от събраните материали са достъпни в Дигиталния архив на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ в гр. Варна, а останалите предстои да бъдат обработени и архивирани в Народописния архив на ИЕФЕМ – БАН с цел да послужат като първични източници на други заинтересовани изследователи.

изследователски резултати. Възможни са обаче препратки към изследванията върху развитието на туризма по Българското Черноморие, както и към широко разпространената концепция на Д. Макканел за „постановъчния автентизъм“ (MacCannell, 1976).

3. Исторически контекст

През лятото на 1956 г. започва изграждането на к.к. „Златни пясъци“ край морската столица на България Варна[4] под ръководството на Комитета за отдих и туризъм. Оттогава до днес започва застрояването му с хотелски комплекс. Създаването на този черноморски курорт, като модерен ваканционен център с по-либерален режим в сравнение с този в страната, се свързва с определена концепция на държавната власт, а именно да функционира като своеобразна „луксозна витрина“ на социалистическа България, която да поддържа имиджа на страната ни зад граница. Целта е да се насърчи нов групов организиран чуждестранен туризъм, чрез който социалистическата пропаганда да разшири обхвата си (Марков, 1990). Курортът е предназначен предимно за чужди туристи, освен от страните от социалистическия лагер, така и от капиталистическия като Великобритания, скандинавските държави, както и някои държави в Близкия изток. Следва и създаването на други подобни курорти – Слънчев бряг (1959 г.) и Албена (1969 г.) (Иванова, 2018; Назърска, 2024; Hagemann, 2015; Davcheva and Tasheva, 2016).

От средата на 60-те години на 20 век започва създаването на редица ресторанти, барове и атракционни заведения като „Кукери“, „Колибите“, „Кошарите“, „Воденицата“, „Меча поляна“, „Руска тройка“, „Каракачански стан“ и други, които се превръщат във важен елемент от туристическата инфраструктура и бранд на к.к. „Златни пясъци“ (Назърска, 2024). Те се отличават с тематичен интериор и предлагат разнообразни музикално-танцови програми, целящи да представят културите на различните общности в България. През 1966 г. е създаден ресторант „Циганski табор“ под името „Циганski катун“ (ДАА-Варна, ф. 603, а.е. №52) който бързо се утвърждава като една от най-луксозните туристически обекти до началото на 90-те години на 20 век. Нашето внимание бе привлечено именно към този атракцион. Защо? Парадоксално е, че държавната власт одобрява и подкрепя съществуването на това заведение с неговата тематична програма, популяризираща ромската музика и обичаи, а в същото време държавната власт изпълнява целенасочена политика за интеграция и асимилация на ромите в страната. През 1958 г. с постановление на МС чергарстващите ромски групи са задължени да уседнат, през 1962 г. личните имена на част от ромите мюсюлмани (в селища с по-високата им концентрация) са били сменени, в първата половина на 80-те години на 20 век те стават обект и на асимилационна

[4] Тогава още под името Сталин, с което Варна е била преименувана между 20.12.1949 г. и 20.10.1956 г.

политика, която засяга всички турци и мюсюлмани в страната (Стоянова, 2017). Тази асимилационна политика е наречена от комунистическите власти „възродителен процес“, и включва различни мерки – от промяна на личните имена и изпълнение на обреди с религиозен характер, до забрана за употреба на майчиния език на публични места и слушане на циганска и турска музика. Нарушенията се санкционират с финансови глоби, арести и затвор (АИЕФЕМ, а.е. 372-IV). В този контекст, наблюдаваме парадокса между етническата политика и политиката за развитие на организирания туризъм, тъй като чрез заведението „Цигански табор“ и тематичната му програма се рекламира или пропагандира признанието към една малцинствена култура пред чуждите туристи.

4. Изследователски резултати и дискусия

В резултат на проведеното изследване, което включи обзор на архивни документални и визуални материали, видеозаписи от сценични изпълнения, достъпни в Ютуб, интервюта и разговори с посетители на ресторант и бар–вариете „Цигански табор“ и с оглед на горепоставените изследователски въпроси, е събрана маса от данни с различен характер, която би могла да бъде обобщена по следния начин:

4.1. „Цигански табор“: общи характеристики и специфики

От анализа на архивните материали – документи на единствения държавен туроператор „Балкантурист“ (ДАА-Варна, ф. 603) можем да обобщим, че функционирането на ресторант и бар–вариете „Цигански табор“ е подчинено на концепцията за к.к. „Златни пясъци“ като престижна туристическа дестинация от висок клас, ориентирана предимно към чуждестранни туристи. Дизайнът му включва инсталации като каруци, шатри, рогозки, наподобяващи живота на номадстващите роми. Проектант на заведението е арх. М. Маринов, който е „създателят“ и на други подобни проекти като „Кукери“, „Воденицата“, „Кошарите“. Обслужващият персонал бива строго селектиран месеци преди началото на туристическия сезон. Всички служители преминават през съответните обучения, вкл. как да се предпазят от „идеологическото въздействие на чуждестранните туристи“ (КРДОПБГДСРСБНА, 2014). Според запазените рекламни брошури, ресторантът се рекламира на 5 езика – български, руски, френски, английски и немски. В тях акцент е поставен върху артистичната програма, включваща танци, песни, обичаи, като се загатва, че се предлагат специфични храни и напитки, например т.нар. „циганско кюфте“ и селектирани вина. Работното време в различните брошури варира между 20.30 или 21.00 до 02.00 ч. Освен в специално посветени брошури, заведението се рекламира и в брошурите на хотелите в района, чиито текстове са предварително изготвени по поръчка на „Балкантурист“.

По данни на един от художествените ръководители в курорта през 70-те и 80-те години на 20 век, чуждестранните посетители на „Циганski табор“ имат възможност предварително, още в родните си страни да закупят ваучер за ресторанта като част от туристически пакет за летуване в к.к. „Златни пясъци“ или в други курорти. В „Циганski табор“ те са пристигали организирано на групи с автобуси. Всеки клиент още с влизането си в ресторанта е получавал подарък – сувенир, под формата на дървени вретена и лъжици. Също така, ако има свободни места, чуждестранните туристи са можели да посетят заведението и индивидуално, заплащайки такса за вход в размер на 25.00 лева. Респондентът уточни, че сумата за този период е изключително висока, като сравни, че средната месечна заплата на майка му, живееща в гр. Варна е била 75.00 лв. Българските посетители са били изключение. Това са били предимно високопоставени партийни членове и сътрудници на „държавна сигурност“.

Освен екзотична атмосфера, ресторантът предлага разнообразие от храни и напитки, както и цигарени изделия, напр. марката „Марлборо“, които не могат да бъдат открити в останалите ресторанти в страната. Той се утвърждава като едно от най-рентабилните предприятия на курорта. Архивните отчетни документи от началото на 70-те години на 20 век показват, че „Циганski табор“ е устойчиво включен в стопанската структура на курортния комплекс и, за разлика от редица обекти, работещи на загуба, отчита положителни финансови резултати (ДАА-Варна, ф. 603, а.е. 29).

До голяма степен обаче допускаме, че привлекателността на ресторанта не се дължи на неговото меню или интериор, а на предлаганата в него артистична програма.

4.2. Тематичната увеселителна програма

Според направените интервюта в гр. Варна, участниците в предварително аранжираните тематични програми, представяни в т.нар. „битови“ и атракционни заведения в к.к. „Златни пясъци“, вкл. „Циганski табор“ също преминават през строга селекция. Тя започвала още през зимата, като най-често това е ставало на прегледа на оркестрите на „Балкантурист“. Избирани са известни хореолози, певци, балетисти, акробати от Варна и София. Например една от тях е балерината Красимира Алексиева от гр. Варна, която през 1965 г. получава професионална правоспособност на артист-балетист I категория от Държавната комисия за прекатегоризиране на сектор „Естрада“ на „Концертна дирекция“, гр. София, а година по-късно категорията ѝ бива повишена в „солист – акробат, артист и балетист“. Започва работа като изпълнител на танци в „Циганski табор“, където остава осем туристически сезона до 1974 г., когато се омъжва и заминава за Швейцария (Алексиева-Петерман, 2014). Не може да не бъде спомената и популярната изпълнителка на ромски танци Мария Бирцоева, която през 70-те и 80-те години на 20 век

става изключително популярна с танца си със змия. По това време, тя създава и своя балетна група, с която изнася представления, освен в „Цигански табор“, така и в други известни заведения по Българското Черноморие, както и в чужбина.

Освен видни изпълнители като Коста Стойнов (солист в Софийския балет), Любомир Кацаров (солист във Варненския балет) и други, в артистичната програма на „Цигански табор“ са привлечени и известни ромски музиканти и певици, сред които са оркестрите на шуменските музиканти Хасан Чинчири между 1967 и 1974 г., на братя Чирпанови от 1975 г. до края на 80-те години, изявената певица от ромски произход Асиба Кемалова, както и много други.

Трябва да се отбележи, че вариететната програма е включвала песни на ромски език, възстановка на обичай „Циганска сватба“, изпълнение на инструментална музика и на т.нар. „характерни“ танци, асоциирани с ромската култура, не само от България, но и от СССР и Унгария. Артистичните изпълнения не са имали за цел да отразят традициите и фолклора на ромите в България, а да създадат една екзотична представа за ромската култура, която да бъде атрактивна за чуждестранния посетител. В този смисъл „Цигански табор“ е една туристическа инвенция, която може да се обвърже с концепцията на Д. Макканел за „постановъчния автентизъм“ на (MacCannell, 1976), според която туристите са привлечени от идеята да се докоснат до различния живот на местните жители, в случая на ромите/циганите в социалистическа България. Дори и да осъзнават, че представленията не са автентични, те все пак се надяват да се докоснат до *автентичното* зад сцената. Засега нямаме данни дали са осъществени подобни контакти „зад кулисите“. Със сигурност, обаче, може да се заяви, че сцената на „Цигански табор“ е много престижна и тя създава възможности за професионална реализация и публично признание на български и ромски творци и изпълнители, превръщайки този туристически обект в легендарно артистично пространство на паметта в национален мащаб.

4.3. „Цигански табор“ като място под надзор и за пропаганда

Важно е да бъде отбелязано, че през социалистическия период в България всички нар. „битови“ или по-известни заведения, посещавани от чуждестранни туристи, са били обект на стриктни проверки от страна на партийните активисти, както и от службите за сигурност.

Според респонденти е съществувал контрол върху силата на звука, върху езика, на който се пее, върху танците, подвикванията и изпълненията на движения, характерни за „капиталистическата“ музика. Докато в другите заведения артистите преминават през ежеседмични обучения и лекции, насочени към начина на представяне на „социалистическата по форма и национална по съдържание българска програма“, в „Цигански табор“ от създаването му до неговото закриване се пее на ромски език и се изпълняват

единствено ромска музика и т.нар. „характерни танци“. Неофициалната търговия с „капиталистически стоки“ и обмен на валута са се срещали на плажа, но не и в това заведение. Спазването на тематично-артистичната програма, предварително одобрена от отговорния областен комитет за култура, също е била наблюдавана от властите. В крайна сметка какво е било посланието или пропагандата, която „Цигански табор“ е трябвало да изразява – да се рекламират постиженията на българския социалистически строй (Назърска, 2024) или че в България хората живеят добре, неограничавани, имат свободата да изразяват културата на майчиния си език, независимо от етноса си? Може да бъдат открити различни отговори, които би било удачно да бъдат дискутирани в бъдещи публикации.

През 80-те години на 20 век архивните източници дават информация за командировани оперативни служители и „придадената им агентура“ от системата на МВР от различни части на страната в к.к. „Златни пясъци“. Активизирането на дейността им най-вероятно се дължи и на съмненията за „чужди агенти“, които „не търсели плажа и слънцето, а предпочитали оживени разговори с наши граждани на политически, икономически, социални, […] и други теми“, изтъквайки „бляскавия“ живот в Западна Германия (КРДОПБГДСРСБНА, 2014). Според същия архивен източник „Основната туристическа база на областта е съсредоточена в туристическите комплекси „Златни пясъци“ и „Албена“ и подразделенията им, разполагащи съответно с по 56 и 28 хил. легла в хотели, къмпинги и личния жилищен фонд на граждани. През 1988 г. общо през двата комплекса са преминали 940 хил. туристи от 30 националности“ ().

По думите на респонденти от 90-те години на 20 век заведението „се е опитвало да възвърне блясъка си от предишните десетилетия“, но поради ред причини това не се случва и то престава да функционира. Днес могат да бъдат видени само останките и руините от това заведение.

5. Заключения

Днес „Цигански табор“ не съществува или по думите на П. Нора липсва „жива среда на паметта“. Спомнянето му в дискусии и публикуване на рекламни пощенски картички в социалната мрежа Фейсбук, както и публикуването на мемоари, води до превръщането му в *митологизирано място*, символ на „златните години“ на курорта, освен за работещите в сферата на туризма, така и за редица оперни артисти, певци, танцьори и музиканти, както и за техните роднини и познати. Въпреки че к.к. „Златни пясъци“ и в частност „Цигански табор“ не са били достъпни за масовия български турист, те заемат важна част от паметта за летния туризъм в България, както и към носталгията към миналото. За самата ромска общност заведението се свързва с имената на най-популярните в национален мащаб ромски музиканти от шуменския регион като семейство Чинчири, братя Чирпанови, което превръща „Цигански табор“ като едно от малкото пространства, макар

и въобразено, в които свободно е изпълнявани ромска музика в условията на тоталитарния режим. Осмислянето му чрез концептуалния инструментариум на А. Асман като „пространство на спомена“ води до сравненията между миналото, когато е осмислян като топ туристически обект и най-престижна артистична сцена по българското Черноморие, и настоящето, когато тъне в руини. В рамките на доминиращия наратив за социализма („функционалната памет“ по Асман) за тоталитарната власт, за дефицита на стоки и услуги, и за репресивните и принудителни мерки, ресторант и бар–вариете „Цигански табор“ е изключение, „контра–памет“, изпълнена с положително съдържание.

Използвани източници:

АИЕФЕМ–БАН. а.е. 372-IV. Комплексно научно изследване „Семейството и възродителния процес“ (1988-1990), съставител Делчо Тодоров.

Алексиева-Петерман, К. (2014). *Варненския балет – прелюдия и триумф*. Варна: ИК „Стено“.

ДАА–Варна, Държавно предприятие „Балкантурист“ –Варна (1948-2000) ф. 603, а.е. №29, а.е. №52.

Марков, Г. (1990). *Задочни репортажи от България*. София: Профиздат.

Иванова, М. (2018). *Туризъм под надзор. Балкантурист – началото на международния и масов туризъм в България*. София: Сиела.

Комисия за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на БНА. (2014). *Държавна сигурност и туризмът* (Том 20). КРДОПБГДСРСБНА.

Назърска, Ж. (2024). Черноморски туризъм и Ориент: Български визуални образи (20-80-те години на XX век). В: Г. Дончева и Л. Миндова (съст. и ред.), *История и култура на Балканите: чужди влияния, контекстуална адаптация, хибридни явления. Сборник в памет на д-р Саня Велкова-Кожухарова* (с.249-266), София: Институт за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“ Българска академия на науките.

Нора, П. (2005). *Места на памет: от архива до емблемата*. т. 2., прев. от френски Стоян Атанасов. София: Дом на науките за човека и обществото.

Стоянова, П. (2017). *Циганите в годините на социализма*. София: Парадигма.

Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge: Cambridge University Press.

Davcheva, M., & Tasheva, S. (2016). The Brand: Sunny Beach and Albena, Bulgaria. *Central Asian Journal of Art Studies*, 1(3), 94–104.

Hagemann, A. (2015). From Polyglot Playgrounds to Tourist traps? Designing and Redesigning the Modern Seaside Resorts in Bulgaria. *Europa Regional*, 22.2014(1-2), 27–38.

MacCannell, D. (1976). *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. Berkeley, CA: University of California Press.